УЧИТЕЛНОТО ЕВАНГЕЛИЕ НА КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ И НЕГОВИТЕ ПРЕПИСИ

Мария Тихова (Шумен)

Работата върху четирите пълни преписи на Учителното евангелие на епископ Константин Преславски е свързана с подготвяното критично издание на текста. С оглед на поставената задача, за основен е приет Синодалният препис - Синодален, 262, XII в., Москва, ГИМ, руски препис (= Син *)*, а останалите три се сравняват с него, а именно: Виенски, Cod. Slav.12, XIV в. , Wien, **Ö**NB, сръбски препис (= Вн), Гилфердингов, 1286 г., Гилф. 32, Санкт-Петербург, РНБ, сръбски препис (= Глф)[1] и Хилендарски, 385, 1344 г., Хилендарски манастир, Атон, сръбски препис (= Хил)[2]. Привлечен е и гръцкият текст на катените от изданието на Крамер[3]. При успоредното четене на четирите пълни преписа на Учителното евангелие на епископ Константин Преславски (по-нататък в текста - УЕ) - се откриват редица *разночетения* на лексикално, словообразователно, морфологично, синтактично и текстово равнище.

В настоящата разработка се предлагат резултатите от наблюденията над разночетенията при първите 14 беседи. Приложените примери са подбрани с цел да се илюстрира характерът на разночетенията, а от там - и съотношенията между отделните преписи на Учителното евангелие на Константин Преславски.

Най-честите случаи за разночетения се наблюдават, когато трите сръбски преписа показват общи спрямо руския препис различия. На второ място като количество различията се разпределят между Син и Вн, от една страна, и Глф, и Хил - от друга. На трето място са случаите, когато Син, заедно с Вн и Глф се различават от Хил, т.е. Хилендарският препис с част от своите особености остава изолиран спрямо останалите три. Към тази група се включват и примери от друг тип съотношения между отделните преписи - такива, които се срещат по-рядко и при които Хил също остава изолиран.

За по-голяма прегледност резултатите от анализа на разночетенията са приложени в три *таблици*, придружени със съответен коментар.

---

[1] Изказвам благодарност на колегите от Археографската комисия към НБ "Св.Св. Кирил и Методий", София за предоставените ми копия от Виенския и от Гилфердинговия преписи на Учителното евангелие на епископ Константин Преславски

[2] Изказвам благодарност на колегите от The Hilandar Research Library ; The Resource Center for Medieval Slavistic Studies; The Ohio State University - за предоставеното ми копие от Хилендарския препис, 385, на Учителното евангелие на епископ Константин Преславски.

[3] Catenae graecorum patrum in Novum Testamentum. Edidit ***J. A. Cramer***. Tomus I. Tomus II. Oxonii, M.DCCC.XLIV

При работата над разночетенията са ползвани следните речници: Срезневски[4] (= Ср), Старославянски[5] (= Стсл), Пражки[6] (= Пр), Миклошич[7] (= Микл).

В приложената по-долу *таблица* № 1 се представят различията между Син - от една страна - и останалите три преписа - от друга. Тази най-обемна група от разночетения се отбелязва така - Син : Вн + Глф + Хил .

Коментар на *таблица* № 1 (вж. с. 116-118):

Пример № 1. В Син **вьскрьсениѥ** за гр. τῆς ἀναστάσεως[8] е употребено в следния контекст:**…сего ради же въдаѥть имъ и ⷭзнамениа крьстьнаа…тѣмьже и апⷭли въше и низу҃• сѥ ⷭзнамениѥ творѧхоу҃• въскрьсениѥ гл҃ѥ• иждѣ іахомъ и пихомъ съ нимь…**, Син, 9а 3-13. В трите останали преписа, в същия контекст, срещу **въскрьсениѥ** стои **вышениѥ**. Според речниците обикновено **вышениѥ** (или **въшениѥ**) превежда гр. ὕψωμα ‘*висота*, *възвишеност*’. В примера от Стсл - **вьсѣко въшениѥ въⷭземыѧштѥѥ сѧ• на вѣдѣниѥ божиѥ,** Супр. сб., 280,30, **въшениѥ** е със значение ‘*духовно извисяване’*. Освен това, в края на статийката за **въшениѥ** е посочен лексикалният синоним **въⷭзнесениѥ**. Възможно е семантичната близост между **въшениѥ** и **въⷭзнесениѥ**, както и асоциативната връзка между ‘*възнесение*’ и ‘*възкресение*’ , да е обусловило промяната. Не е изключено да е оказала влияние и определена разговорна среда.

Пример №2. Появата на **вѣдѣниа** във Вн, Глф и Хил срещу **говѣниа** в Син, с което се превежда точно гр. εὐλαβεῖς , може да е обусловена както от контекста на цялата четвърта беседа, посветена на изцеляването на парализирания от Иисус, така и от контекста на конкретната фраза: **и сего ради слъшавъша ⷭзапрѣщениѥ то• нѣсть же тако• ибо рече обрѣтѥ и ис҃ъ въ цр҃кве• иже велиа говѣниа ⷭзнамениѥ ѥсть• ни отъиде бо въ домъ си• ни пиціа ослабленъı въдасть себѣ• нъ въ цр҃кви живѧаше**, Син 18c21-d17. Напълно възможно е в такъв контекст

[4] ***И.И. Срезневский***, Словарь древнерусского языка. Москва, 1989

[5] Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков). Москва, 1994

[6] Slovník jzyka staroslovênského. Praha, 1958-1997

[7] Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Edidit ***Fr. Miklosich***. Vindobonae, 1862-1865

[8] Изказвам благодарност на колежката Елена Иванова за оказаната помощ при работата ми с гръцкия текст!

Таблица №1

гръцки текст по Cramer	**Синодален № 262**	**Виенски, Cod.slav.12**	**Гилфердинг, №32**	**Хилендарски, №385**
τῆς ἀναστάσεως	1/. **вьскрьсенїѥ**	**вышенїѥ**	**вышенїѥ**	**вышенїѥ**
ἐυλαβεί̓ς	2/. **Говѣнїа**	**вѣдѣнїа**	**вѣдѣнїа**	**вѣдѣнїа**
τὸ κάλλος	3/. **Добротоу**	**власть**	**власть**	**власть**
οὐ γὰρ δὴ δικασταὶ μέλλουσι καθεζεσθαι	4/. **не сѫдїа бо соущіе рече сѫдоуть,**	**не соудїѥ бо соущіе рє̑ч соудѣть**	**не соудїѥ бо рє̑ч соущіе соудѣть**	**не соудїѥ бо соущіе рє̑ч соудѣть**
πόλιν ὁλόκληρον	5/. **градъ вьсь**	**града цѣла**	**града цѣла**	**града цѣла**
ἔρχεται	6/. **грѧдѣтъ**	**придѣть**	**придѣть**	**придѣть**
липсва текст	7/. **Притворъ**	**папрьть**	**папрьть**	**папрьть**
τοῦ σταυροῦ	8/. **пропѧтиа**	**распѧтиа**	**распѧтиа**	**распѧтиа**
χαμαιπετεῖς	9/. **низѫлетѧщемъ**	**низоулежещемь**	**низоулежещемь**	**низоулежещемь**
περὶ τοῦ μονογενοῦς	10/. **о иночадѣмь**	**ѡ єдиночедѣмь**	текстът е нечетлив	**ѡ єдиночедѣмь**
ο δὲ μονογενὴς	11/. **а иночадъıи**	**а єдиночедыи**	текстът е нечетлив	**єдиночедыи**
ἐκ τῆς ὀδοιπορίας	12/. **отъ поутьнаго шьствиа**	**ѿ поутишьствиа**	**ѿ поутишьствиа**	**ѿ поутишьствиа**
καὶ ’ αντὶ νεκροῦ ζῶντα ποιῶν	13/. **отъ мьрътва животъ творѧ**	**ѿ мрьтва животворє**	**ѿ мрьтва животворє**	**ѿ мрьтва животворє**
ἐκ γὰρ τῆς ταπεινοφροσύνης	14/. **отъ съмѣреномоудрости**	**ѿ смѣры моудрости**	**ѿ смѣры моудрости**	**ѿ смѣры моудрости**
τὰ ἁμαρτήματα λύει	15/. **грѣхы раꙁдрѣшаѥть**	**грѣхы раꙁдрѣшати**	**грѣхы раꙁдрѣшати**	**грѣхы раꙁдрѣшати**
ἐσχίσθησαν	16/. **въꙁмѧша сѧ**	**вьꙁметоше сє**	**вьꙁметоше сє**	**вьꙁметоше сє**
ἀλλ’ οὐδὲν τούτων ἔπεισεν αὐτὸν	17/ **нъ ничьже сихъ оудолѣ ємоу**	**нъ ничьтоже ѿ сихь ѹдолѣ ємоу**	**...ѿ сихь оудолѣ...**	**...ѿ сихь оудолѣ...**

ἐπεὶ οὖν τοσαύτην ἐπεδείξαντο πίστιν,	18/. понеже толикоу показаша• показаѥть…	…показаше вѣроу• Показаѥть…	…показааше вѣроу• показаѥть…	…показаше к нѥмоу вѣроу• показаѥть же…
Διὸ χρὴ σκοπῆσαι, μεθ' ὅσης ἐπιεικείας ἀποκρίνεται λέγων, ναὶ Κύριε,..	19/ тѣмьже подобаѥть съмотрїти. съ коликою кротостью. wтъвѣщаѥтъ гл҃ѧ ѥи г҃и	…тѣмьже смотрити с кр҃тькою м҃твою w҃вѣщаѥть г҃л҃ѧ ѥи г҃и	…тѣмже смотрити с кротькою мл҃твою w҃вещаѥть г҃лѥ ѥи г҃и	…тѣмже смотрити кроткою мл҃твою w҃вѣщаѥть. г҃лѥ ѥи г҃и
τὸ πολυτίμητον καὶ περισπούδαστον τῷ Θεῷ ζῶον;	20/. многочьстьнаго и обыцьнаго б҃ви животна…	…wбыцнаго •в҃ї• животна…	…wбыцнаго їв҃ животьна…	…wбыцнааго •в҃ї животна…
γυναικὶ διαλέγεσθαι πενιχρᾷ καὶ Σαμαρειτιδι	21/. женѣ бесѣдовати оубожѣи самарѧнъыни,	…бесѣдовати w б҃жѣи w҃б҃жѣи?	…бесѣдовати wбожѣи…	бесѣдовати w б҃жѣ•и самарѧныни
..τὴν τῶν μαθητῶν τάξιν τηρεῖν	22/. чинъ оученичьскъ б҃лгости•	чин ѵченичьскь блюсти•	…блоусти	…сьблюсти
τοῦτο γὰρ οἱ Ἀπόστολοι κατόρθωσαν, ἅπαντα ῥιψαντες, καὶ οἱ πεντακισχίλιοι, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι γέγραπται	23/. …се бо и ап҃ли и справиша• всѥ w҃л҃ї н҃ вьргъше• ꙗко въ дѣаниихъ пишеть•…	…w҃врьгъше и •к҃• ꙗк҃же…	…w҃врьг≪ше и •к҃• ꙗкоже…	…w҃врьгъше• и •к҃• ꙗкоже…

да се употреби и **вѣдѣниѥ** '*знание*', защото извършеното чудо (изцеляването на парализирания) от Иисус може да бъде знамение и за *знание* (**вѣдѣниѥ**), и за *благочестие* (**говѣниѥ**). А къде е направена промяната - на славянска почва или на гръцка - не е ясно за сега.

Пример № 3. За появата на **власть,** Вн, Глф и Хил срещу **добротоу,** Син за гръцкото τὸ κάλλος от: ..εἰ τοίνυν τῷ χόρτῳ, τῷ μὴ ἐν χρείᾳ ὄντι, τουτέστι τοῖς κρίνοις, τοσοῦτον ἔχειν τὸ κάλλος δέδωκε· (Cramer, 1, 50: 15-16) също може да се намери отговор в самия контекст: **...паче же близъ быти• понѣ малы тоıа красоты• симь кажа ны• не любити красоты ризьныıа• аще же травѣ не соуши• на потребоу• сиречь криномъ• толикоу добротоу дасть имѣти• како тебе потрѣбномоу не дасть•** Син, 64d14-18. Преценен в религиозно-етичен аспект, контекстът позволява употребата на **власть** вместо **доброта**, т.е. -'*власт за вършене добро*'. В подобен аспект, религиозно-етичен, е единствената употреба на **власть** като превод на гр. ἀρχή в Догматиката на Св. Йоан Дамаскин, XIV в., в контекст - реминисценция на Бит.1.26-30 : **По wбразоу же б҃жию словесьнꙋ же и оумьнь• и самовластьнь бывь• вь лѣпотоу зємльнихь власть вьроучен҃на бы҃кмоу•** 233.21-27[9] В същия паметник **власть** обикновено превежда гр. ἐξουσία (19 употреби). Явно, че случаят от УЕ е резултат на редакторска намеса в архетипа[10] на трите сръбски преписа, но е трудно да се определи в кой от текстовете е направена - в гръцкия или в славянския.

Пример №4. В подобна насока на разсъжденията може да се цитира и двойката **сѫдоуть,** Син : **соудѣть,** Вн, Глф, Хил в следния контекст: **а ıже соудѧщıе обѣма на десѧтѣ колѣнома и҃злıевома• сирѣчь осоужающıе• не сѫдıа бо соущıе рече сѫдоуть• сего ради не ıазыкомъ соудѧщıе ни вселенеи• нъ колѣномъ и҃злıевомъ,** Син 55c4-15 за гръцкото: τὸ δὲ „ κρίνοντες τὰς δώδεκα γυλὰς τοῦ

[9] Die Dogmatik des Johannes von Damaskus in der kirchenslavischen Übersetzung des 14. Jahrhungerts. Herausgegeben von ***Eckhard Weiher***, unter Mitarbeit von ***Felix Keller*** und ***Heinz Miklas***. Freiburg i. Br. 1987: 264

[10] В случая терминът архетип се ползва по ***Э. Галлучи***. Учительное евангелие Константина Преславского (IX-X в.) и последовательность воскресных евангельских чтений церковного года. - В: Старобългаристика, 1, 2001 : 3-20

Ἰσραὴλ," ἀντι τοῦ κατακρίνοντες εἴρηται, οὐ γὰρ δὴ δικασταὶ μέλλουσι καθέζεσθαι...(Cramer, 1, 158: 10-11). Любопитно е, че конструкцията μέλλουσι καθέζεσθαι, т.е. с модален глагол μέλλω + inf. - за изразяване на бъдеще действие, не е калкирана, а е преведена в Син чрез глагол от свършен вид, 3 л. мн.ч., сег.вр. - **сѧдѧтъ** (ιλιι - **сѧдѫтъ**) от **сѣсти, сѧдѫ, сѧдеши**, т.е. - с просто бъдеще време. Същият този глагол **сѧдѧтъ,** от свършен вид, е заменен в другите три преписа с глагола **сѫдѣть** (ιλιι - **сѫдѫтъ**) от **сѫдити, сѫждѫ, сѫдиши,** несв. в./св.в. : **а ѥже сѫдѣщіѥ ѡбѣ на десетѥ колѣномъ[а] и҃слвома• сирѣчь ѡсѫжⱑающіѥ• не сѫдикѫ бо сѫщіѥ рѣ҃ч҃ сѫдѣть• сего ра[а] не ѥзыкомь сѫдѣщіѥ• ни вселенѣи• нь колѣномь и҃слвомь•** Хил33а5-12, както и Вн и Глф. Различието може би идва от там, че докато Син превежда основното значение на гръцкия инфинитив καθέζεσθαι '*турям да седне, сядам*' със **сѧдѧтъ,** то в трите сръбски преписа се появява точен *контекстов вариант* на καθέζεσθαι, отнасящ се до съдиите, а именно '*заседавам*' , т.е. '*съдиите сядат* ***да съдят*'.** По-вероятно е промяната, като резултат от желание да се придаде конкретност на действието, да не е обвързана с промяна в гръцкия препис.

Пример № 5: При двойката **градъ вьсь,** Син **: града цѣла,** Вн, Глф, Хил срещу гр. πόλιν ὁλόκληρον, в рамките на контекста: **жена же тако раждежена бысть реченыими къ неи• ꙗко водоносъ оставити• и теци въ градъ...не ѥдиного ли дъва ꙁовоуци• нъ градъ вьсь...,** Син, 28b12-c7, прилагателното **цѣлъ** предава по-точно смисъла на гръцкото ὁλόκληρον - '*цял, непокътнат*'. Освен това, според ползваните речници, **вьсь** обикновено превежда гр. πᾶς, ἅπας '*цял*' , ' *всеки*'. Допустимо е появата на **цѣлъ** в една по-късна епоха да е свързана със заглъхващата употреба на **вьсь** в речниковия състав на българския език.

Пример № 6: Лексемите от двойката **грѧдетъ,** Син **: придѣть,** Вн, Глф, Хил, срещу гр. ἔρχεται са синонимни на ниво скрипторий или преводаческа школа. Както се отбелязва в Пражкия речник, **грѧсти** се

появява по-често в старите паметници, отколкото **ити**[11], т.е. срещу диахронната употреба на **прити - грѧсти** е с ограничена употреба във времето.

Пример № 7: Подобен е случаят и при разночетенето **притворъ,** Син : **папрьть,** Вн, Глф, Хил в контекста: **...пѫть же притворъ имѫщи• въ тѣхъ лежаше множьство много недоужынъ...** Син, 15a14-20. Не може да се посочи гръцко съответствие, защото срещу този текст липсва съответен в Крамер. Според ползваните речници **притворъ** превежда гр. στοά́ '*колонада*, *притвор, покрита галерия*' в Йо 5:2-3, Йо 10:23 - Зогр, Мар, Ас, както и Супр, 416.7 (Стсл). В Стсл **папрьть** (или **папрьтъ**) не се открива. Според Ср. **папьртъ** в значение '*навес, предверие*' превежда гр. προστάδα и е употребено в преписи на Златоструй до 1200 г. В Пражкия речник **папрьтъ** е употребено в Евх. и Супр, 296. 5, 15 за гр. νάρθηξ '*притвор, нартекс*'. Логично е да се приеме, че **папрьтъ** по-често се появява в паметници, свързани с работата на преславските книжовници.

Пример № 8: *Словообразователните* разночетения се илюстрират с двойката **пропѧтиıа,**Син : **распѧтиıа,** Вн, Глф, Хил за гръцкото τοῦ σταυροῦ. Според Стсл **пропѧтиıа** е характерно предимно за Мариинско евангелие, а предпочетеното в трите сръбски преписа **распѧтиѥ** е характерно за Зогр, Ас, Сав, както и за Супр. Това свързва отново преписите Вн, Глф и Хил по-тясно с особеностите на преславската книжнина.

Приложените примери от № 9 до № 14 илюстрират предимно отношението на преводач / редактор / преписвач към гръцките *композита*:

Пример № 9: Докато композитумът **низѹлєтѧщіємъ** в Син предава само отчасти значението на гръцкия композитум χαμαιπετεῖς, то **низоулежещіємь**, отбелязано във Вн, Глф и Хил , калкира точно гръцката морфоструктура.

При следващите *два примера* - № 10 и № 11 - гръцкото прилагателно μονογενής в Син винаги се превежда с **иночѧдыи** (**о иночадѣмь,** 4c15-16 за гр. περὶ τοῦ μονογενοῦς, както и **а иночадыи,**

[11] Вж. Slovnik.. **грѧсти** – „...In monumentis antiquioribus apparet saepius quam verbum **ити**".

5а 4-5 за гр. ὁ δὲ μονογενής), засвидетелствано по-често в Мар, Ас, Сав (Стсл), а предпочетеното от Вн и Хил (тук текстът в Глф не се чете!) **кдиночѧдъıи (ѡ кдиночедѣмь,** Вн, Хил и - **а кдиночедыи,** Вн, Хил) се среща в Зогр, Ен, Евх, Супр (Стсл). И. Карачорова[12], като цитира В. Ягич, отбелязва, че **кдино-** е типично за по-късните текстове , а **ино-** за по-ранните.

Пример №12 - Срещу точно калкирания гръцки композитум - ἐκ τῆς ὁδοιπορίας : **ѿ поутишьствиа** в Хил : **рек же ıако оутрꙋжаⷭь се ѿь поутишьствиа• показа ıако тако хожⷭаше быстро• ıако оутрꙋдити се•** 14c2-7, наред с Вн и Глф, в Син е образувано словосъчетание - **отъ поутьнаго шьствиа,** 20d7-9. С тази си особеност Син също следва по-ранната книжовна практика.

Любопитна е появата отново на композитум в трите сръбски преписа (*пример* № 13) - **животворє,** Вн, Глф и Хил от: **...ıако грѣхь ѡчищıєщє и ѿ мрьтва животворє,** Вн, 180b24-26 (както и Глф и Хил), но този път като превод на съответно гръцко словосъчетание - ζῶντα ποιῶν от ..καὶ ἀντὶ νεκροῦ ζῶντα ποιῶν (Cramer 2, 228: 4-5). Син следва гръцкия текст и прави пословен превод, запазвайки словосъчетанието **отъ мьртва животъ творѧ**, 14c13-14.

Пример № 14 предлага един от по-редките случаи за поява и в трите сръбски преписа на словосъчетание срещу композитум в гръцкия текст: ἐκ γὰρ τῆς ταπεινοφροσύνης срещу **ѿ смѣры моудрости: Мноꙁи рє҃ ѿ народа слышавьше словеса гл҃ахоу• сь ѥсть вь истиноу пр҃рькь и прочаıа• ѿ смѣры моудрости гл҃ь ıго вѣроваше си•** Вн182a13-17, както и Глф, и Хил. В Син обаче има точна калка - отъ **съмѣреномоудрости**, 49d13-14

Пример № 15. Гръцкият текст от Крамер отново е преведен точно само в Син: τότε πάντα τὰ ἁμαρτήματα λύει (Cramer, 2, 228:18)**: грѣхы раꙁдрѣшаєть,** Син15a4-5. В трите сръбски преписа срещу гр. λύει, 3 л., ед.ч., сег., има инфинитив: **грѣхы раꙁдрѣшати: тогⷭа всє грѣхы**

[12] ***И. Карачорова***. Към въпроса за Кирило-Методиевия превод на Псалтира. - В: Сб. Кирило-Методиевски студии. Книга 6, С., 1989: 132.

раздрѣшати, Вн180с3, както и Глф и Хил. Възможно е в ползвания гръцки текст да е стояла инфинитивна форма λύειν.

Пример № 16 - В примера - **сь мѫтежь пръвоѥ начать въ людьхъ• потомь и въ кнѧзихъ• нъ аџіє и въздмаша сѧ• ничсожє добльна показаша•** Син37а11-17, с употребата на І-ви сигматичен аорист, 3 л. ед. ч. - **въздмаша сѧ** срещу гр. ἐσχίσθησαν от : ..τοῦτο τὸ σχίσμα πρῶτον μὲν ἤρξατο ἐν τῷ λαῷ.. ..Ἀλλ᾽ εἰ καὶ ἐσχίσθησαν..(Cramer, 2, 290.19-21), Син следва Кирило-Методиевата традиция. В трите сръбски преписа, с предпочитанието към формите на **-ох-** аориста - **вьздѣтоше сѥ**, Вн, Глф, Хил - се следва преславската традиция.

С *пример* № 17 се илюстрира как някои от новите, балкански тип, говорими граматични особености намират място в *синтаксиса* на книжовния език. Срещу гр. τούτων от ἀλλ᾽ οὐδὲν τούτων ἔπεισεν αὐτὸν (Cramer, 2, 232:3) в Син стои **сихъ: нъ ничьѭе сихъ оудолѣ ѥмоу,** 19а3-4. В трите сръбски преписа тази безпредложна употреба на родителния падеж е заменена с конструкцията **отъ** + родителен падеж: **ѿ сихь: нь ничтоже ѿ сихь оудолѣ ѥмоу,** Хил13с22-23, както и Вн и Глф. С тази си особеност по-късните преписи отразяват започналия в говоримата реч процес към аналитизъм[13].

Следващите два примера илюстрират част от разночетенията на *текстово равнище:*

В *примера* под № 18 трите сръбски преписа превеждат по-точно гръцкия текст: ἐπεὶ οὖν τοσαύτην ἐπεδείξαντο πίστιν, ἐπιδείκνυται καὶ αὐτὸς τὴν αὐιοῦ δύναμιν (Cramer, 1, 65.21-22) : **понєѭе ѡни толикоу показаше к нѥмоу вѣроу• показаѥть же и ѡнь свою силоу,** Хил41d11-14, както и Вн, и Глф. В Син липсва превод на гр. πίστιν - **вѣроу: ...понєѭе толикоу показаша• показаѥть ї онъ свою** силоу.Син71d14-17. Тази липса може да се тълкува като пропуск на славянския преписвач.

Пример № 19 - По-често обаче при *текстовите разночетения* различията с ползвания гръцки текст и съответно - със Син - са при трите сръбски

[13] ***А. Минчева***. Предложните конструкции в "Шестоднева" на Йоан Екзарх в светлината на българския исторически синтаксис. - В: Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, кн. XXVII-XVIII за 1984 - 1985: 481-482

преписа. Така докато гръцкото Διὸ χρὴ σκοπῆσαι, μεθ᾽ ὅσης ἐπιεικείας ἀποκρίνεται λέγων, ναὶ Κύριε,.. (Cramer, 2, 229.20-21) има точен превод в Син: **тѣмьже подобаѥть съмотрїти• съ коликою кротостью• wтъвѣщаѥть гл҃ѧ єи гн҃•,** Син, 15c5-10, в трите сръбски преписа се чете следното различие: **тѣмьже смотрити с кр҃тькою м҃твою wвѣщаѥть гл҃є єи гн҃,** Вн180c22-24 = **тѣмже смотрити с кротькою м҃лтвою wвѣщаѥть гл҃ѥ єи гн҃,** Глф12a2-4 = **тѣмже смотрити кроткою м҃лтвою wвѣщаѥть• гл҃ѥ єи гн҃,** Хил12a12-14. Определено може да се каже, че общото за трите сръбски преписа четене, различно от това в Син и в гръцкия текст от Крамер, има своя успоредица в архетипа, с който те са свързани. А дали това е намеса на славянския редактор или отразява съответна успоредица от друг гръцки препис на катените - засега е трудно да се определи.

Следващият пример за *текстово различие*, противопоставящо сръбските преписи на преписа в Син, илюстрира случаите, когато във Вн, Глф и Хил се появява компилативно-фрагментарен евангелски текст срещу типичното за катените, а от там - и за текста на Син - съкращаване на евангелския текст. Както отбелязва и А.В. Михайлов "Это понятно: толкователь пользуется лишь тями мястами Евангелия, которыя следовало, по его мнению, объяснить. Поэтому, и в катенах мы имеем дело с весьма сокращеннымь текстомь Евангелия[14] ". Напълно допустимо е, във времето, когато е съставян архетипът на трите сръбски преписа, редакторът, преценявайки нивото на религиозната просветеност на миряните, да включва по-разширен или по-цялостен евангелски текст:

Cramer, 1, 58. 8-9: Ὁ μὲν λεπρὸς καταβάντι ἀπὸ τοῦ ὄρους προσῆθεν· ὁ δὲ ἑκατόνταρχος, οὕτως εἰσελθόντι εἰς Καπερναούμ. τίνος ἕνεκεν οὗτε οὗτος οὔτε ἐκεῖνος εἰς τὸ ὄρος ἀνέβησαν - преведено почти точно в Син - **„Прокаженъı оубо съшьдъшоу їсови...и разоумѣимъ прилежно• како съказаѥть сѧтыи сѣдль вь сє мѣсто• гл҃ѥть бо сице•съказаıа нашемоу неразоумью•**

<u>Прокаженъı оубо съшьдъшоу їсови съ горъı</u>• пристоупи къ немоу• а сътъникоу вълѣзъшоу въ каперьнаоумъ• чьсо ради• ни сь ни

[14] ***А.В. Михайлов***. К вопросу об Учительном евангелии. - В: Древности труды славянской коммисии Императорскаго Московскаго Археологическаго Общества. Том первый. Москва 1895:98 и сл.

онъ на гороу не възидоста... Срещу това Вн, Глф и Хил предават разгърнато текста от Мт8: 5-6: Вн 189b24-c10: **и разоумѣимь прилежно• како сказаютъ чьстьныи сь с҃титель• сказаѥ б҃жьствьнаıа словеса• ıакоже рє҃ч к҃внгелистъ• сьшьдьшоу і҃соу сь горы• прист҃пи к немоу сътьникь• моле кго и г҃лє г҃и• wтрокь мои вь домоу слежитъ• wслаблень лютѣ ıако• нь приди г҃и и вьзложи на нь роукоу твою да с҃псеть се• чесо ради ни сь ни wнь• на гороу не вьзидете...** Глф: 45b21-c16: **и разоумѣимь прилежно• како сказаютъ ч҃тьны Сии с҃тль• сии бж҃твьнаıа словесаа• ıакоже рече кү҃листъ сьшь҃шоу і҃свы сь горы• пристоупи к немоу сътьникь моле кго и г҃лѫ г҃и wтрокь мои вь д҃моу слежитъ wслаблень лютѣ ıако• нь приıди г҃и и вьзложи на нь роукоу твою да с҃псеть се• чесо ради ни сь ни wнь на гороу не вьзидета...;** Хил 39a14-b1: **и разоумѣимь прилежно• како сказаютъ ч҃тьны сьь с҃тль• сии бж҃твнаıа словеса• ıакоже рє҃ч кү҃листъ• сьшь҃шоу і҃сви сь горы• пристоупи к немоу сътникь• моле кго и г҃лѫ• г҃и wтрокь мои слежитъ вь домоу ослаблень• лютѣ ıако• чесо ради ни сь ни wнь• на гороу не вьзмета...**

Една част от всички разночетения между четирите преписа са резултат на *грешки*, допуснати от преписвачите. По-долу се посочват част от случаите, когато трите сръбски преписа са обединени и чрез *общи грешки* спрямо Син, който точно следва гръцкия текст от Крамер. И обратно - обединяването е чрез допуснати в Син грешки срещу точно следване на гръцкия текст от останалите три преписа. Така докато текстът от Син (*пример* № 20) предава точно гръцкото съответствие: τὸ πολυτίμητον καὶ περισπούδαστον τῷ Θεῷ ζῶον (Cramer, 1, 50: 1-2) = **многочьстьнаго и обьцьнаго б҃ви животна...,** Син, 64b8-11 - в трите сръбски преписа се появява една и съща грешка спрямо гр. τῷ Θεῷ = **б҃ви,** Син, а именно - **•і҃в•** : **многочьстьнаго и wбьцьнаго •в҃ї животна...,**Вн188b17-18; **многочьстьнааго и wбьцьнаго і҃в животьна,** Глф43c15-18; **многоч҃тьнааго и wбьцьнааго •і҃в• животна**, Хил37d6-8. Т.е. при изпуснато в общия им архетип начално **б-** от **б҃ви** (или **б҃вї**) следващото съчетание **-вї** е прочетено като числото 12!

Друга интересна грешка във Вн, Глф и Хил (*пример* № 21) спрямо гръцкия текст и спрямо Син се открива в следния контекст:

μετὰ τοσαύτης ταπεινοφροσύνης γυναικὶ διαλέγεσθαι πενιχρᾷ καὶ Σαμαρειτίδι· (Cramer, 2, 220: 10-11), както и преводът му в Син - **съ толикою съмѣреною моудростию• женѣ бесѣдовати оубозѣ и самарѧнъıни•,** 28а3-6. Срещу това в останалите три преписа се чете следното: **с толикою смѣреною моудростию• женѣ бесѣдовати• ѡбз҃ѣ** (или **ѡ б҃зѣ**) **и самарıаныни,** Вн184а13-15в; **с толико смѣреною моудростию женѣ бесѣдовати ѡбозѣ и самарıанины,** Глф19b3-6; **с толико смѣреною моудростию• женѣ бесѣдовати ѡбз҃ѣ•** (или **ѡ б҃зѣ•**) **и самарıаныни.** Хил18а7-10. Докато в Глф различието е само в евентуална подмяна на префикса **оу-** с **ѡ-** (вместо **оубога > обога**)[15], то появата на титла над формата **бзѣ > б҃зѣ** във Вн и Хил създава впечатление за съкратено записване или на недетерминираното прилагателно в м.п., ж.р. ед.ч. **обога - обозѣ>ѡбз҃ѣ,** или на съществителното **богъ**, м.р. ед.ч., също в м.п. след предлог **о - о б҃зѣ > ѡ б҃зѣ.**

Следващият *пример* № 22 илюстрира допусната грешка в Син, където се чете: **не въпросиша винъı• тако бѣша наказани• чинъ оученичьскъ б҃лгости•,** Син, 28а11-12. Срещу това в гръцкия текст се чете: ..οὕτως ἦσαν πεπαιδευμένοι τὴν τῶν μαθητῶν τάξιν τηρεῖν, (Cramer, 2, 220: 11-12), т.е. срещу гр. τηρεῖν в Син се чете **б҃лгости.** Допустимо е погрешно изписване на **-го-** вместо **-ю** в случая, т.е. изписване на **б҃лгости** вместо **блюсти,** срещу гр. τηρεῖν. Това се потвърждава освен от гръцкия текст и от общото за трите сръбски преписа четене **блюсти: …чинь оученичьскь блюсти,** Вн184а17-19, както и **…блоусти,** Глф и **…съблюсти,** Хил, т.е. три словоформи - точен превод на гр. τηρεῖν.

Текстът от *пример* № 23 маркира една обща грешка и за четирите преписа спрямо гръцкия текст от Крамер: не е преведено точно числителното πεντακισχίλιοι, което означава '*пет хиляди*' от следната фраза: τοῦτο γὰρ οἱ Ἀπόστολοι κατόρθωσαν, ἅπαντα ῥίψαντες, καὶ

[15] В ползваните речници (Стсл, Ср, Пр, Микл) не е отбелязан пример от прилагателното **оубогъ** с префикс **о-** > **обогъ**.

οἱ πεντακισχίλιοι, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι γέγραπται (Cramer, 1, 49: 28-29). Всъщност, ако тук има перифраза на Деян.19:19, т.е. "Мнозина още и от тези, които правеха магии, донасяха си книгите и ги горяха пред всичките; и като пресметнаха цената им, намериха *петдесет тисящи* сребро"[16], то и в гръцкия текст от Крамер има грешка. Там би трябвало да стои πεντακισμύριοι '*петдесет хиляди*' вместо πεντακισχίλιοι - '*пет хиляди'* . В текста на Син 63 с, на лявото вертикално поле, срещу последния 21 ред са написани два знака с различни числени стойности - **л҃ ї н҃**:

63c13 **нъ ıако подоба-**
ѥть нєтрьпѣ-
15 **ливоу бьти• и**
простирати сє-
бє въ пєчали• нъ па-
чє ѿ бг҃а всєго проси-
ти• сє бо и ап҃ли и-
20 **справиша• всє ѿ-**
21 **л҃ ї н҃ вьргъшє• ıако**
63d1-2 **въ дѣанихъ**
пишєть•.....

Срещу това в трите сръбски преписа се чете:**...ѿврьгьшє и •к҃• ıак҃же...**,Вн : **...ѿврьгъшє и •к҃• ıакоже...**, Глф : **...ѿврьгьшє• и •к҃• ıакоже...**, Хил.

Очевидно е, че нито един от числените еквиваленти в славянските текстове не отговаря на гръцкото съответствие οἱ πεντακισχίλιοι, т.е. '*пет хиляди*' . Написаното в сръбските преписи **•к҃•** има числена стойност 20, а значенията на **л҃** и **н҃** според кирилицата съответно са 30 и 50. Интерес в случая представляват тъкмо тези две числени значения, написани последователно в Син, именно: ако допуснем, че преписвачът е пропуснал да добави знака за хиляда, то **н҃** (= 50) би трябвало да съответства на 50 хиляди. Но защо е поставил преди това още един знак - **л҃** ? Ако се съобразим с глаголическата цифровата стойност на **л҃** (= 50), то напълно допустимо е в архетипа на Син да е присъствал първоначално

[16] ***Библия,*** сиреч Свещеното писание на Ветхия и Новия Завет. Вярно и точно преведена от първообразното. Цариград. 1929. Подчертаното в цитата е от мен (МТ).

глаголическият знак за 50 = **ѧ** (и евентуално знакът за хиляда!). Означава ли това, че оригиналът на Константин Преславски е написан на глаголица, а вероятната грешка да е станала при транслитерацията на кирилица или това е своебразна грешка на самия преписвач, който по навик изписва първо глаголическата цифрова стойност за 50 - **ѧ** , а после добавя и буквата за кирилската цифрова стойност на 50 - **н** . От това следва, че за преписвача смисълът на съчетанието **ѧ ї н** би трябвало да бъде "50 и 50". Колкото до това дали Учителното евангелие на Константин Преславски е написано най-напред на глаголица, а после е транслитерирано на кирилица - е въпрос, чието решение изисква още доказателства.

Коментар на *таблица* № 2 (вж. с. 138-139):

В групата, която обединява преписите Син и Вн и ги противопоставя на другите два - Глф и Хил (Син+Вн : Глф+Хил), обединени също от общи четения, най-чести са разночетенията при *глаголните форми*:

В първия от приложените *примери* (№ 1) отново различието може да се обясни с ползването на различни гръцки текстове. Употребеният в Син, а и във Вн инфинитив - **и глаголати имъ,** Син, 59a14-15, е точен превод на гр. καὶ λέγειν αὐτοῖς . В другите два преписа - Глф и Хил - се появява аорист - **и гла имь**, което може да е резултат и от ползване на друг гръцки препис.

В следващия *пример* (№ 2) се противопоставят *да-конструкция* и *инфинитив*: **да ослъпнєть : и никакоже сътърпи да ослъпнєть,** Син (60d16-17) и **...та ослъпнєть,** Вн, срещу **...wслъпноути**, Глф и Хил - за гръцката форма на инфинитив πηρωθῆναι: καὶ μηδαμῶς πηρωθῆναι τοῦτον ἀνάσχῃ, (Cramer, 1, 48: 1-2). Така с употребата на инфинитив - **...wслъпноути** - Глф и Хил предлагат точен превод на гръцкия инфинитив πηρωθῆναι. Появата на да - конструкция в Син и Вн срещу гръцкия инфинитив е особеност, която отразява част от новите, балкански тенденции в развоя на българския език. В представените по-долу *два примера* (№ 3 и № 4) отношението между Син+Вн и Глф+Хил е на равнище преводачески школи. В пример № 3 срещу гръцката форма за аорист, 3 л.

Таблица №2

гръцки текст по Cramer	**Синодален № 262**	**Виенски, Cod.slav.12**	**Гилфердинг, №32**	**Хилендарски, №385**
καὶ λέγειν αὐτοῖς	1/. и глаголати имъ	и глаголати имъ	и гла имь	и гла имь
καὶ μηδαμῶς πηρωθῆναι τοῦτον ἀνάσχῃ	2/. и никакоже сътърпи да ослѣпѣть	...та ослѣпѣть	...wслѣпноуги	...wслѣпноуги
ἀπήντησαν	3/. придоу оученици	придоу оученици	придоше оученици	приїдоше оученици
οὐκ ἠγάγετε αὐτόν	4/. не привѣсте кго	не привѣсте кго	не приведосте кго	не приведосте кго
μηδαμοῦ πρότερον ἐποίησεν, ενταῦθα ποιεῖ	5/....пьрвѣе...никъдеже• не сътворилъ сьде творить	...иньдѣже не створиль...	...индѣ не створи...	...иньдѣ не створи...
τί ἐποίησέ σοι	6/. что ти сътворилъ	что ти сътворилъ	чт^{o} ти створи	что ти сътвори
τὴν στέγην διατεμόντες	7/. крова пресѣкъше	крова пресѣкъше	кровь прокопавше	кровь прокопавше
τὸν τεθαραπευμένον	8/. исцѣленоумоу	исцѣленоумоу	прозрѣвшоумоу	прозрѣвшоумоу
πολλὴν φιλομαθίαν	9/. многолюбьzно оучениѥ	многолюбьzно оучениѥ	многолюбно оучениѥ	многолюбно оучениѥ
παραγενόμενον δὲ τὸ γύναιον	10/. женоу же пришьдъшю	женоу же пришьдъшю	жены же пришьдьшеѥ	жены же прише^{д}шеѥ

ἐνόησαν γὰρ εὐθέως ἐκ τῶν ῥημάτων αὐτοῦ	11/.**разоумѣша бо авиѥ ѡ словесъ кго**	**разоумѣше бо авиѥ ѡ словесе кго**	**разоумѣше бо авьı кг҃о ѡ словесе**	**разоумѣше бо авиѥ кго ѡ словесе**
οὐδὲ μιᾶς ἀνθρωπίνης βοηθείας	12/. **ни єдиноıа чл҃вчскъıа помощи**	**ни єдиноıа чл҃вчскъıа помощи**	**…помощи чл҃вчьскыѥ**	**…помощи чл҃вчьскыѥ**

мн. ч. ἀπήντησαν от Ἀπαρτισθείσης τῆς διδασκαλίας εὐκαίρως ἀπήντησαν καὶ οἱ μαθηταὶ καὶ ἐθαύμαζον ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει (Cramer, 2, 221:10) в Син, както и във Вн се открива форма на асигматичния аорист **придоу** (3 л. мн.ч.) - типично за Кирило-Методиевите преводи - в следния контекст:**…оустроєноу же бъıвъшю оученію• въ врѣмѧ придоу оученици и чоуждахоу сѧ ıако съ женою бесѣдоваше,** Син, 27d8-16 = **… ѵ҃ врѣме же придоу оученици,** Вн184a5-77 В текста на Глф и Хил е употребен т. нар. **-ох-** аорист 3 л.мн.ч. - **…вь врѣме же придоше оученици,** Глф19a17-20 и - **…вь врѣме же прїидоше оученици,** Хил17d23-18a1, т.е. това, което е типично за преславските текстове, особено за по-късните. Аналогично на този случай е и следващото разночетене (*пример* № 4). Тук срещу гръцката форма за имперфект, 2 л. мн. ч. ἠγάγετε от Ἔλεγον γὰρ, διὰ τὶ οὐκ ἠγάγετε αὐτον (Cramer, 2, 270:35-271:1) в Син и Вн стои форма за I-ви сигматичен аорист, 2 л. мн.ч. **привѣстѣ : глаголахоу бо• почьто не привѣстѣ кго**, Син50c12-13, а в текста на Глф и Хил - отново е употребен **-ох-** аорист, 2 л.мн.ч. - **не приведосте кго.** При употребата на различните видове аорист противопоставянето между Син+Вн и Глф + Хил отразява противопоставянето на двете ранни преводачески традиции - Кирило-Методиевата и Преславската.

Приложените два *примера* (№ 5 и № 6) илюстрират появата на *самостоятелни елови причастия за 3 л.ед. и мн.ч.* в Син и в част от другите три преписа, срещу които в гръцкия текст стои обикновено форма на аорист. В първия *пример* (№ 5) срещу гр. ἐποίησεν, аор. 3 л.ед.ч., от фразата καὶ ὁ Κύριος δὲ διὰ τοῦτο ὅπερ μηδαμοῦ πρότερον

ἐποίησεν, ενταῦτα ποιεῖ (Cramer, 1, 58: 17) в Син и Вн се открива самостоятелно елово причастие **сътворилъ** от: **и господь же сего ради егоже пьрвѣе• инъдє никъдеже• не сътворилъ сьдє творитъ,** Син (67b9-13) и Вн (**...не створиль...**). Срещу това Глф и Хил превеждат точно аористната глаголна форма от гръцкия текст ἐποίησεν, аор. 3л. ед. ч. също с форма за аор. 3 л. ед. ч. - **створи: и гъ же сего ради• егоже пьвѣе иньдѣ не створи сьдѣ створїи,** Хил39.12-15. Същото се наблюдава и при Глф.

В следващия *пример* (№ 6) има пак такова съотношение: гръцката аористна форма се предава със самостоятелно елово причастие в текста на Син и Вн, а в Глф и Хил - чрез точен превод. Така гр. ἐποήισέ, аорист, 3 л. ед. ч. от фразата πάλιν τὸν τρόπον τῆς θεραπείας περιεργάζονται λέγοντες „τί ἐποήισέ σοι.." е преведено в Син и Вн само с елово причастие - **сътворилъ** от: **пакъı образа исцѣлению възизкають гл҃ще• что ти сътворилъ,** Син, 38d19-20 и **...что ти сьтвориль,** Вн, срещу **...чт҃о ти створи,** Глф и **...что ти сьтвори,** Хил, т.е. - аор. 3 л. ед. ч. Тези употреби на самостоятелни елови причастия, обикновено в 3 л. ед. ч. и по-рядко - в 3 л. мн. ч. , са част от практиката на преславските книжовници[17].

Като илюстрация за *лексикалните разночетения* в групата Син+Вн : Глф + Хил се цитират следните два примера:

В първия *пример* (№ 7) лексикалното различие се отнася до двете форми на мин. деят. причастие, I, им. п., м. р. мн. ч. от съчетанието **ıако и крова пресѣкъше,** Син и Вн срещу **ıако и кровь прокопавше,** Глф и Хил . Употребеното в Син и Вн **пресѣкъше** превежда точно гр. διατεμόντες от фразата Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ ὁ μὲν Ματθαῖος φησὶν, ὅτι προσέφερον αὐτόν οἱ δὲ ἄλλοι, ὅτι καὶ τὴν στέγην διατεμόντες. (Cramer, 1, 65: 19-20). Не е ясно къде е направена промяната в лексикалното значение на причастието, употребено в Глф и Хил - **прокопавше** - дали тя - промяната - е превод на съответна форма от ползвания гръцки текст или е дело на самия

[17] ***Граматика*** на старобългарския език, С., 1991: 448; вж. също: ***М. Тихова***, За някои езикови особености в Учителното евангелие на Константин Преславски. - В: Сб."1100 години Велики Преслав", т.2, 1995: 313-334

славянски преписвач. В контекста - **О ослабленѣ же матѳѣи рече• ıако принесоша его• а дроугıи ıако и крова пресѣкъше низъвѣсиша его• и предъложиша христови,** Син, 71d 5-14 (наред с Вн) всъщност се прави коментар на различията между Мт 9:1-2 и Лк 5:18-19, наред с Мк 2:3-4 при предаване на едно и също събитие. В Стсл, в статията за **прокопати, - аıѫ, -аıши**, в цитат на Мк 2: 4 от Зогр, Мар, Ас и Сав се чете именно **прокопавъше: отъкръшѧ покровъ їдеже бѣ• ї прокопавъше съвѣсишѧ одръ• на немьже ослабленъı сь лежааше.** Допустимо е тъкмо текстът от Мк 2:4 в цитираните евангелски преписи да е оказал влияние за корекцията в Глф и Хил. Допустимо е също сближаването с евангелския цитат от Мк 2:4, отразено в Глф и Хил, да е станало на славянска почва. Наред с това в статията за **прѣсѣщıı, -сѣкѫ, -сѣчеши** от Стсл са цитирани само случаи от Супр. сб., а в Ср са цитирани примери от Григ. Наз. XI в. Възможно е употребеното в Син и Вн причастие от глагола **прѣсѣщıı** да е повлияно от преславската книжовна традиция. Има и друго обяснение: опозицията **крова пресѣкъше,** Син, Вн срещу **кровь прокопавше,** Глф, Хил да е резултат от *различия в материала*, използван за направа на покрива, който трябва *да се прокопае* в дадено време и в дадена битова ситуация, , а други път - при друго, различно време и при различна битова ситуация - *да се разсече*, за да спуснат през направения отвор разслабения (парализирания) при Иисус.

Подобна конкретизация на образа има и в *пример* (№ 8) при опозицията **прозрѣвшоумоу,** Глф и Хил срещу **исцѣленоумоу,** Син и Вн - в следния контекст: **три въпрашанııа творѧть къ родитєлема бъıвъшаго слѣпа• аııє сѝ ею кєсть...а трєтиıаıа не прилагаютъ• и сє же за истиноу бъıсть• ıако иномоу никомоуже си исповѣдати• нъ исцѣленоумоу соущоумоу достоиньⷭ вѣръı• ıакоже родитєлѧ кго рѣста• самого въпроситє• ...,** Син, 38a19-b16 . В случая Син следва гръцкия текст : Τριῶν ἐρωτήσεως πρὸς τοὺς γονεῖς τοῦ ποτὲ τυφλοῦ γενομένων εἰ υἱὸς αὐτῶν ἦν...ἀλλὰ τὸν τεθαραπευμένον, τὸν καὶ ἀξιόπιστον.. (Cramer, 2, 291: 30-34). Къде е направена промяната, отразена в Глф и Хил - **прозрѣвшомоу** - от : **три вьпрашанııа твореть кь родитєлема бывшаго слѣпа...ıако иномоу никомⷭже си исповѣдати• нь прозрѣвшомоу соущоу доⷭиноу вѣры...,** Хил23c9-21, в гръцкия препис или в по-късния славянски, засега не е ясно.

Цитираният случай в *пример* (№ 9) илюстрира езиков усет за създаване на *композита* според славянските норми, които изискват второ място за главния вербален член на сложната морфоструктура. Във всичките четири славянски преписа срещу гръцкото словосъчетание с втори компонент композитум - πολλὴν φιλομαθίάν от фразата παραγενόμενον δὲ τὸ γύναιον οὐκ ἐχρῆν λοιπὸν ἀπώσασθαι, οὕτω πολλὴν φιλομαθίάν ἐπιδεικνύμενον (Cramer, 2, 217: 2-3) стои също словосъчетание, но с първи компонент *композитум*: **многолюбно оученик,** Глф и Хил : **...сице многолюбно оученик юже показающємоу...**,Хил15a1-5, а и **...сицѣ многолюбнº оученик оуже показающѡмоу...**,Глф15c9-14 срещу **многолюбьзно оученик,** Син и Вн : **...женоу же пришьдъшю• не подобааше ю отъриноути• сице многолюбьзно оученик показающю...**,Син21d1-8, а и Вн - **...сицѣ мнºголюбьзно ѹченик...,** 182b4-8. Като се абстрахираме от словообразователното различие при вторите членове на славянските композита (**-любьзно : -любьно**), липсата на точна калка на гръцкото словосъчетание, заменено обаче с точно предаване на неговия смисъл, ни отвежда към най- ранната практика на онези преславски книжовници, които са по-тясно свързани с практиката на Първоучителите.

В цитирания по-горе контекст от Син (от *пример* № 9) и по-конкретно - неговото начално словосъчетание във вин. п. ед. ч. ж. р. - **женоу же пришьдъшю** (*пример* № 10) от: **...женоу же пришьдъшю• не подобааше ю отъриноути• сице многолюбъзно оученик показающю• тѣмьже и доброю** виною777,Син21d1-10, идентично с **...женоу же пришьдьшоу не поᴬбааше юже ѿриноути...,** Вн35b4-7, превежда точно гръцкото словосъчетание παραγενόμενον δὲ τὸ γύναιον, независимо, че тук формата е за среден род. В успоредиците им в Глф и Хил, в същото това словосъчетание е променено *числото* - от ед. ч. в мн. ч. : **жены же пришьдьшеѥ не поᴬбааше юже ѿриноути• сицѣ многолюбнº оученик оуже показающѡмоу.....,** Глф15c9-15 и - **жены же пришᴬшеѥ не поᴬбаше юже ѿриноути• сице многолюбно оученик юже показающємоу ...,** Хил15a1-6. Това явно е една от *грешките* на някой от преписвачите, защото причастието **показающємоу,** Хил (както и **показающѡмоу,** Глф) е във вин. п. ед. ч. и не се съгласува по число със съществителното **жены** от предходното словосъчетание **жены же пришьдьшеѥ.** Другото потвърждение за допусната грешка е липсата на

идентичност по число с гр. ἐπιδεικνύμενον, вин. п., ср. р., ед. ч. от: παραγενόμενον δὲ τὸ γύναιον οὐκ ἐχρῆν λοιπὸν ἀπώσασθαι, οὕτω πολλὴν φιλομαθίαν ἐπιδεικνύμενον (Cramer, 2, 217: 2-3).

Следващите два примера илюстрират различията при групата Син + Вн : Глф + Хил на *словоредно равнище*.

Докато словоредът от Син и от Вн следва словореда на гръцкия текст (*пример* № 11), то промяната в словореда при Глф и Хил води до промяна и на смисъла: **разꙋмѣша бо авиѥ ѿ словесъ ѥго,** Син, 31a6-8 = **разꙋмѣшѥ бо авиѥ ѿ словесѥ ѥго,** Вн, 41a7-8 срещу **разꙋмѣшѥ бо авьѥ ѥг҃ѡ ѿ словесѥ,** Глф, 21a16-18 = **разꙋмѣшѥ бо авиѥ ѥго ѿ словесѥ,** Хил, 19c13-14 за гръцкото ἐνόησαν γὰρ εὐθέως ἐκ τῶν ῥημάτων αὐτοῦ (Cramer, 2, 224: 25-26). Тук анафоричното местоимението **ѥго** (м.р.ед.род.пад.) в Син и Вн е в притежателна употреба (както и в гръцкия текст), а в Глф и Хил същото това **ѥго,** предхождайки съчетанието **ѿ словесѥ** в: **...разꙋмѣшѥ бо авиѥ ѥго ѿ словесѥ** - вече е във функция на допълнение. С тази си особеност Глф и Хил отново показват промяна, която обаче не е непременно свързана с друг гръцки текст.

Подобно съотношение между четирите преписа на УЕ и успоредния им гръцки текст се открива и в *пример* №12, където Син и Вн следват отново словореда на гръцкия текст: οὐδὲ μιᾶς ἀνθρωπίνης βοηθείας δεόμενος· (Cramer, 2, 293, 13) = **ни ѥдиноꙗ чл҃вчскыꙗ помощи трѣбꙋꙗ,** Син, 40a5-8, както и - **ни ѥдиноѥ чл҃вчскыѥ помощи трѣбꙋѥ,** Вн, 47a10-11. В текста на Глф и Хил обратният словоред в успоредното словосъчетание - **ни ѥдиноѥ помощи чл҃вчьскыѥ трѣбꙋ҆ѥ,** Глф, 27a19-21 и **ни ѥдїною помощи чл҃вчьскыѥ трѣбꙋѥ,** Хил, 24c19-21 не променя смисъла, както в горния случай. Този пример, а и други, подобни на него, също показват, че не винаги промяната в словореда на славянския текст е обусловена от съответна промяна в някой от гръцките текстове.

Коментар на *таблица* № 3 (вж. с. 145-146):

В обособената трета група - Син + Вн + Глф : Хил, където Хил, с част от своите разночетения, остава изолиран спрямо останалите преписи, най-характерни са случаите, които показват съзнателно въвеждане на т. нар. преславизми.

Таблица №3

гръцки текст по Cramer	**Синодален № 262**	**Виенски, Cod.slav.12**	**Гилфердинг, №32**	**Хилендарски, №385**
εἰσωθοῦσα	1/. **върѣюци**	**върѣюци**	**върѣюци**	**вълагаюци**
μακαρίζει	2/ липсват листи	**блажитъ**	**блажитъ**	**хвалитъ**
ἐδοξάσθησαν	3/ липсват листи	**прославлени бъше**	**прославлени бъше**	**посланы бъше**
οἱ ομόφυλοι	4/. **племеньници**	**племеньници**	**племеньници**	**иноплеменїци**
Μονογενοῦς	5/. липсват листи	**єдиночедоу**	**иночедаго**	**єдинородоу**
τὰ μέγιστα πιστεύοντες χαριζόμεθα	6/. **великаıа вѣроующıе дароукмъ**	**великаа вѣроующıе дароукть**	**великаа вѣроующıе дароукть**	**велика вѣроующимь дароукть**
Без гръцки текст (от увода)	7/. липсват листи	**ıасно и кротко лицє имь показа**	**ıасно и кротко лицє имь показа**	**ıасно и кроткомь лицемь показа**
Без гръцки текст (от увода)	8/. **покорєниє владъıцѣ**	**покорєниє владъıцѣ**	**покорєниє владъıцѣ**	**покорєниє влⱥчнє**
καὶ διὰ τὸ ἀπαγγεῖλαι ἡμῖν τὰ τοῦ Πνεύματος. Πολλοὶ γὰρ οἱ τοῦ Θεοῦ	9/. **ꙗкнє възвѣстилъ намъ о҃ца• многа же соуть словеса б҃иıа• нъ ни єдино ѡ҃ сихъ словесъ б҃ъ•нъ та всѧ словеса• пр҃ꙋрчьства**	**ꙗкнє възвѣстиль намь ѡ҃ць• многа же соуть словеса б҃иıа• нь ни єдино ѡ҃ сихь словесъ б҃ь•нь та всѧ словеса• пр҃ꙋрчьства**	**многа же соуть словеса б҃иıа• нъ ни єдино ѡ҃ сихъ словесъ б҃ъ•нъ та всѧ словеса• пр҃ꙋрчьства**	**ꙗкнє възвѣстиль намь ѡ҃ць•многа же соуть словеса пр҃ꙋрчьства•** липсва текстът между **словеса** и **пр҃ꙋрчьства**

λόγοι, ἀλλ᾽ οὐδεὶς ἐκείνων τῶν λόγων Θεός ἀλλ᾽ ἐκεῖνοι μὲν ἅπαντες προφητεῖαι.. ˙				
τὰ νοσήματα τῆς ψυχῆς	10/. **недоугы доушьныа**	**недоугы дхвнѥ**	**недоугы дховыныѥ**	**недоугы дшевныѥ**
ἀναίσθητος	11/. **нечювьнъ**	**нечоуино**	**нечоуинь**	**нечювьствьнь**
τὸ ἁμαρτίας καθαῖρον	12/. **ıако грѣхы очистѧщіе**	**ıако грѣхь wчищеціе**	**ıако грѣховь wчистеціе**	**ıако ѿ грѣхь wчищающа**

Пример № 1. В опозицията **въръюци,** Син, Вн и Глф **: вьлагаюци,** Х двете глаголни форми са близки по значение. Според гръцкия текст по Крамер **въръюци** превежда гр. εἰσωθοῦσα от следния контекст: εἰς τὴν ἰουδαικὴν εἰσωθοῦσα ἑαυτὴν εὐγένειαν, (Cramer, 2, 217: 18): **отъкоудоу имаши водоу живоую гл҃ıи• прѣдълагаѥть же о҃ца ıакова• въ ıюдеиско благородиѥ себѥ въръюци,** Син22c15-d1. Според Ср глаголът **въръıати, въръю** за гр. ὠθούμενος ‘*наблъсквам, притискам*’ е употребен в XIII слова на Григорий Назиански, XI в. : **срѣдѣ плиıа въръѥмь.** В Микл. е отбелязан глаголът **въръѣвати,-ваѭ** за гр. συνωθεῖν ‘*натъпквам, поставям*’ в Миней от XVI в. : **въръѣваютъ сами себѥ въ пеıь.** Наличието на форми от глаголите **въръıати** и **въръѣвати** в паметници, част от които, по отношение на лексиката, със сигурност се свързват с Преслав, показва връзката на Син не само с Кирило-Методиевата книжовна традиция, но и с Преславската. Според

Стсл **вълагати, -аѭ** , **-акши** ‘*влагам, поставям*’ превежда гр. βάλλειν, ἐμβάλλειν в Зогр. Лк3:9 и Супр. 421.10. Това води до извода, че употребата в Хил на сег. деят. прич. **вьлагающи** може да е съобразена също с езиковите изисквания на някой от преславските скриптории.

Към подобен извод насочват и други примери, в които Хил предлага свое четене, различно от това в останалите три преписа - Син, Вн и Глф.

При част от коментираните примери разночетенията са само на *синонимно* равнище, като едва ли има някаква зависимост от гръцки текст. Такъв е *пример* № 2, където гръцкото μακαριζει е преведено във Вн и Глф с **блажить,** а в Хил с **хвалить.** Ето и контекстът: **...ѕдѣ же не ѹченикы блажить тькма• нь и вѣрогющеѥ,** Вн169d5-7,: **ѕдѣ же не оученикы хвалить тькмо• нь и вѣрогющеѥ,** Хил, 8d16-18 : ἐνταῦθα δὲ οὐχὶ τοὺς μαθητὰς μακαριζει μόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετ᾽ ἐκεῖνον πιστεύοντας. (Cramer, 2, 405: 33). Тук не е приложен текст от Син, защото примерът е от частта с липсващи листи в Син (края на първа беседа и началото на втора).

В цитирания *пример* под № 3 срещу гръцкия композитум ἐδοξάσθησαν от: Καὶ ἐπειδὴ πολλοὶ τῶν προφητῶν ἐδοξάσθησαν, ὧν εἷς οὗτος αὐτός ἐστι Μωυσῆς (Cramer, 2, 187.11) - и в *трите* сръбски преписа е образувано словосъчетание. То обаче предава точно смисъла на гръцкото си съответствие - ἐδοξάσθησαν - само във Вн и Глф - чрез **прославлени бышє** от: **...и понеже мноѕии ѿ пр҃рькь прославлени бышє• ихьже кдинь сь кстъ моиси•** Вн, 168a16-18, както и Глф (тук липсват отново листи в Син !). Срещу това употребеното в Хил словосъчетание е с разночетене спрямо Вн и Глф - **посланы бышє** от: **...понеже мноѕи ѿ пр҃рькь послани бышє• ихже кдинь к҃ сь моиси,** Хил5d13-15. Възможно е тук да има грешка на преписвача, но също така е възможно промяната да е съобразена с друг гръцки текст.

Гръцкият композитум οἱ ομόφυλοι (*пример* № 4) от: ἵνα πάντες πιστεύσωσι δἰ αὐτοῦ, τουτέστι οἱ ομόφυλοι, (Cramer, 2, 182:3): е калкиран точно само в Хил - **иноплеменнїци** - от израза: **нь ѕа гредогщеѥ да вси вѣрог имогть имь• сирѣчь иноплеменнїци,** Хил,

4a4-8. Останалите преписи - Син, Вн и Глф - предпочитат симплекса **племениньци,** например: **нъ ꙗ҃ градоуцѥѥ• да вьси вѣроуютъ имъ• сирѣчь то племеньници,** Син, 7b17-c1. С тази си особност Син, заедно с Вн и Глф, следват традицията на по-ранните книжовни паметници, където точните калки на гръцките композита са по-редки.

В двете цитирани фрази, съответно от Син и Хил, има още едно разночетене - **вѣроуютъ имь,** Син, както и Вн срещу **вѣроу имоуть имь,** Хил, идентично с Глф. Тук Син превежда точно гръцкия глагол πιστεύσωσι от фразата: ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι᾽ αὐτοῦ, τουτέστι οἱ ομόφυλοι, (Cramer, 2, 182:3) чрез съответен глагол - **...да вьси вѣроуютъ имъ.** Според Стсл πιστεύειν, πιστοῦσθαι и др. се превеждат чрез **вѣровати** в широк кръг от паметници, наред със старобългарския канон. Срещу това словосъчетанието, употребено в Хил (+ Глф) се среща по-рядко, макар отново в Канона и в Супр. Несъмнено появата на словосъчетанието **вѣроу имоуть** в Хил и Глф пред личния глагол **вѣроуютъ** е израз на лично предпочитание от страна на славянския преписвач / редактор.

Пример № 5 - Отново в Хил е употребен *композитум,* който е по-близък до гръцкото си съответствие, в сравнение с Вн и Глф (в Син липсват листи!). Гръцкият композитум μονογενοῦς от: **...**λέγον, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας, (Cramer, 2, 187: 24-25) е калкиран точно в Хил с **ѥдинородоу**: **...на тыѭ бл҃гыѭ поставить врагь г҃лѥ• славоу ꙗко ѥдинородоу• и ѿ бц҃а испльнь бл҃гти и истины...,**Хил5d22-26. Срещу това останалите два преписа предлагат съответно - **иночѧдаго,** Глф5d18-22 и **ѥдиночѧдоу,** Вн168a25-28. В случая обликът от Глф - **иночѧдаго** е идентичен с облика в Син от *примери* № 10 и 11 от *първата таблица* - о **иночадѣмь,** 4c15-16 за гр. περὶ τοῦ μονογενοῦς , както и а **иночадъи,** 5a 4-5 за гр. ὁ δὲ μονογενὴς.

В *пример* (№6): **великаꙗ вѣроующѥ дароукмъ,** Син от: **къ вьсемѫ же• ѥстьствоу бесѣдоукть• ꙗвлиаꙗ• ꙗко не тъкмо• вѣроующоумоу• нъ намъ самѣмъ великаꙗ вѣроующѥ дароукмъ,** Син9d5-14, превежда гръцкото си съответствие - τὰ μέγιστα πιστεύοντες

χαριζόμεθα от: - ..δηλῶν ὅτι οὐκ ἐκείνῳ τῷ πιστευομένῳ, ἀλλ᾽ ἡμῖν αὐτοῖς τὰ μέγιστα πιστεύοντες χαριζόμεθα (Cramer, 2, 406: 20). В трите сръбски преписа се появяват разночетения: **великаа вѣрующіе дарующть,** Вн и Глф, с разлика в числото на личния глагол, която се появява и в Хил: **велика вѣрующимь дарующть,** като Хил се разграничава от останалите три преписа с употребения дателен падеж, мн. ч. при причастието от коментираното словосъчетание - **вѣрующимь.** Ако тълкуваме примера от Вн и Глф в светлината на развойните тенденции в българския език, бихме превели израза **великаа вѣрующіе дарующть** така:"*велики (неща), вярвайки, дарува*", т.е. стбълг сег. деят. причастие е осмислено като деепричастие. Същото тълкование всъщност може да се приложи и при Син, макар че причастието формално се съгласува по число с личния глагол. Появата на дателния падеж при Хил - **вѣрующимь** - може да е грешка на преписвача - евентуално подвеждане по употребения по-горе дателен падеж: **кь всемоу же к҃ствоу бесѣдоуеть• іавліак іако не томоу вѣрующоумоу• нь намь самѣмь• велика вѣрующимь дароуеть**, Хил, 9c4-10. Обаче допустимо е смисълът "*велики (неща) на вярващите дарува*" да е характерен и за ползвания евентуално друг гръцки препис.

Случаят, цитиран като *пример* № 7, е от увода на втора беседа (липсващ в Син). Тук различието Хил : Вн + Глф е при употребата на падежите: **и кціе же и іасно и кроткомь лицемь показа• и не се тькмо• нь и ребра и роуцѣ показавь...**, Хил, 7b15-20. Срещу творителния падеж, ед. ч. от словосъчетанието **и кроткомь лицемь** от Хил, във Вн, както и в Глф стои винителен падеж: **кціе же и іасно и кротко лице имь показа• и не се тькмо• нь и ребра и роуцѣ показавь...,** Вн 168d32-35. Ако се съобразим с липсата на разночетения между Хил, Вн и Глф във втората част на цитираната фраза: **и не се тькмо• нь и ребра и роуцѣ показавь...,** то употребата на творителен падеж в Хил, което преосмисля фразата, е вероятно дело на славянския преписвач.

При част от разночетенията, както се вижда от примерите в първите две таблици, случаите от Хил показват едно по-тясно следване на говоримите особености. Така е в следващия *пример* (№ 8), където срещу форма за несъгласувано определение в дателен падеж в Син, Вн и Глф, в Хил е употребено притежателно прилагателно: **подобаать же съмотрити• и покорениѭ владъіцѣ• и невеличаниѭ• іако въ корабль вълѣзъ...**Син, 71c11-18 (от увода на 14 беседа ; същото и във Вн

и Глф) срещу - **по^{A}бают же смотрити• и покорениѥ вл^{A}чиѥ и невеличаниѥ• ꙗко въ корабль выл҃зъ...,** Хил, 41c23-d1. Както Син, така и идентичните с него Вн и Глф, следват новата балканска особеност за употреба на дателен падеж за притежание и принадлежност, характерно за онези преславски текстове, които издигат в книжовна норма новите говорими особености. Наред с това и предпочитанието към притежателни прилагателни в Хил също се наблюдава в преводни текстове, свързани с преславската книжовна традиция, подобно например на ранния, преславски превод на Римския патерик. [18]

Посочва се и един *пример* (№ 9) за *текстови разночетения*, с който се илюстрират случаите за съкращаване на текста в Хил спрямо Син + Вн и Глф, а и спрямо успоредния гръцки текст от изданието на Крамер: **и ꙁанѥ въꙁвѣстилъ намъ о҃ца• многа же соуть словеса б҃иа• нъ ни єдино ѡ҃ сихъ словєсъ б҃ъ• нъ та всѧ словеса• пр҃о҃рчьства,** Син, 5a16-b1, както и Вн, и Глф - за гр. καὶ διὰ τὸ ἀπαγγεῖλαι ημῖν τὰ τοῦ Πνεύματος. πολλοὶ γὰρ οἱ τοῦ Θεοῦ λόγοι, ἀλλ᾽ οὐδεὶς ἐκείνων τῶν λόγων Θεός ἀλλ᾽ ἐκεῖνοι μὲν ἅπαντες προφητεῖαι.. Срещу това в Хил липсва текстът между **словеса** и **пр҃о҃рчьства**, т.е. в Хил се чете само: **ꙁанѥ въꙁвѣстиль намь ѡ҃ць• многа же соуть словеса пр҃о҃рчьства**, Хил, 2c16-19. Допустимо е, както и при други подобни случаи, които тук не е възможно да се цитират, съкращението да е дело по-скоро на самия славянски преписвач, а не на гръцкия.

Макар и в друго съотношение между четирите преписа, Хил отново показва различие спрямо останалите три. Така срещу гръцкото словосъчетание τὰ νοσήματα τῆς ψυχῆς от фразата: ..ὁτι πολλῷ μᾶλλον ὁ τῶν Ἀγγέλων δεσπότης πάντα τὰ νοσήματα τῆς ψυχῆς ἰάσασθαι δύναται (Cramer, 2, 228: 12-13) само Син и Хил (*пример* № 10) предават притежателната функция на гр. τῆς ψυχῆς с притежателно прилагателно, производно от **доуша,** съответно - **недоугы доушьныа,** Син: **кольма паче• а҃нглъ владыка• всѧ недоугы доушьныа...,** Син 14d3-5 и **недоугы д҃шевныѥ,** Хил: **колма паче аггломь• вл^{A}ка• все недоугы д҃шевныѥ• с҃тымь кр҃щєниѥмь....**,Хил11d6-9. Всъщност различието между Син и Хил е само словообразувателно - **доушьнъ,** Син :

[18] Вж. ***М. Тихова***. Към синтаксиса на Римския патерик. - В: Старобългаристика.Кн.8. 1989: 42-52

доүшєвьнъ, Хил. В успоредния текст от Вн и Глф също е употребено притежателно прилагателно, но производно от **доүх- > доүховьнъ - кольма паче а҃нгль вл^ка всє недоүгы дх҃вныѥ• с҃тымь крьщєниѥмь исцѣлити можеть**, Вн 180b28-32 (= Глф11d13-17 - **недоүгы доховыныѥ**). Възможно е да е допусната грешка от славянския преписвач, без връзка със съответна гръцка посесивна форма, образувана от '*дух*'.

Пример № 11. В четирите преписа срещу гръцкото прилагателно ἀναίσθητος се откриват също прилагателни, но с разночетения на словообразувателно равнище: в Син се чете **нечювьнъ** от: **и ꙁѣло подобно нє бъивъ ибо лоүчии моүкою ꙗко нечювьнъ• и** неродивъ777Син, 17d19-18a1, а в Хил - словообразувателно близкото **нечювьствьнь.** Употребените в другите два преписа **нечоүино**, Вн и **нечоүинь**, Глф , както и **нечювьнъ** от Син не се откриват в ползваните речници. Всъщност Ср и Микл отбелязват **нечювьнъ,** но цитират същия този пример от УЕ. Словообразувателният облик **нечювьствьнь** от Хил е отбелязан и в Супр (по Стсл), както и в Миней от 1096 г., а и в Златоструй (според Ср.), т.е. среща се по-често в текстове, свързани с дейността на преславските книжовници. Освен това, **нечювьствьнъ** чрез форманта - **ьствьнъ** попада в групата на прилагателните, оформени с по-продуктивни суфикси, доколкото имат връзка със съществителните с формант - **ьство**[19]. Според приложения Обратен речник в старобългарския речник на Л. Садник и Р. Айтцетмюлер[20] (= СА) прилагателните с формант **-ьствьнъ** са 19. Срещу това прилагателните с формант - **инъ,** като употребените съответно във Вн - **нечоүино** и **нечоүинь** в Глф, са с ниска фреквентност - общо 5 в СА. Употребеното в Син **нечювьнъ** попада в изключително продуктивната група на неспециализираните и неограничените по значение прилагателни, оформени със суфикс - **ьнъ.**[21]

Отново Хил показва афинитет към по-нови, балкански тип граматически особености (*пример* № 12): **многы дарь и силꙋ кго• ꙗко ѿ грѣхь wчищающа,** Хил11c25-d2 за гръцкото : ..πολλὴν δύναμιν

[19] Вж. ***Р.М. Цейтлин***. Лексика древнеболгарских рукописей X - XI вв. София. 1986: 176-191, където се коментират съществителните с форманти - **ьство** и **-ьствиѥ** , като принадлежащи към групата на най-продуктивните словообразователни модели.

[20] Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten, von ***L. Sadnik*** und ***R. Aitzetmüller***. Heidelberg. 1955: 200+205

[21] Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache von ***A. Leskien***. Heidelberg. 1919: 89

ἔχειν, καὶ δωρεὰν μεγίστην τὸ ἀμαρτίας καθαῖρον (Cramer, 2, 228: 4-5). Срещу появилата се в балканска езикова среда конструкция с предлог **отъ** + родителен падеж[22] - **ѡ грѣхъ** (Хил) Син превежда точно гръцкото ἀμαρτίας само с **грѣхы: мъногы дары силы кго• ꙗко грѣхы очистѧщіє,** Син, 14c8-12 , т.е. **грѣхы** - форма във винителен падеж, мн.ч., отговаря на гр. ἀμαρτίας - също вин. мн.ч., макар и в ж.р. Във Вн и в Глф също се появява, подобно на Хил, родителен падеж при глаголна форма от **очистити,** т.е. при глагол със значение '*отстраняване на нещо*', но безпредложен родителен, като в Глф е употребена по-късната форма, повлияна от стари -**ꙋ**-кратки основи : **ꙗко грѣховь ѡчистєщіє,** Глф11d7-8, срещу - **ꙗко грѣхь ѡчищєщіє,** Вн180b24-25.

Коментарът на разночетенията между четирите пълни преписа на Учителното евангелие на епископ Константин Преславски, в рамките на обособените *три групи,* не винаги дава възможност за категорични изводи. Колебанията са там, където не е ясно къде и защо е направена промяната - дали в гръцкия източник или при създаването на съответните архетипи, с които са свързани ползваните в настоящата работа преписи, или има лична намеса на конкретния преписвач на който и да е от четирите пълни преписа на УЕ. Най-често неясноти и възможности за различни тълкувания се наблюдават при *лексикалните разночетения* и конкретно - при тези, които не са резултат от синонимия или не са свързани с особености или на говоримата реч, или на скрипторий / книжовна школа (виж примери от № 1 до № 5, вкл. от табл. № 1 или - № 7 и 8 - от табл. № 2, или № 3 - от табл. № 3). Разбира се, такъв тип колебания има и при *граматическите разночетения* (примери № 15 и № 19 от табл. № 1; примери № 1, № 2, №10, № 12 - от табл. № 2, както и № 6 от табл. № 3).

По-съществени обаче са разночетенията, които показват, че в по-късните преписи (Вн, Глф и Хил) *е проявен съзнателен стремеж за сближаване със станалите вече традиционни преславски особености.* С оглед на т.нар. преславизми има изразени допълнителни корекции в Глф и Хил, като в Хил такава намеса преобладава. По-категорично тези промени са реализирани при *разночетенията на морфологично и синтактично равнище*: употреба на т.нар. -**ох**- аорист във Вн, Глф и Хил - пример № 16 от табл. № 1 , № 3 и № 4 от табл. № 2, срещу характерните за Кирило-Методиевите преводи асигматичен и I-ви сигматичен аорист, предпочетени в Син; употреба на предложни падежни конструкции във Вн, Глф и Хил и особено на **отъ** + родителен падеж - една вече *типична балканска особеност*, срещу по-архаичните безпредложни падежни конструкции в

[22] ***Граматика*** на старобългарския език. София. 1991: 460

Син - примери № 17 от табл. № 1 или № 12 от табл. № 3. От казаното до тук не трябва да се създава впечатление, че Син в езиково отношение следва изцяло Кирило-Методиевите особености. Напротив - в Син има достатъчно примери за употреба на настанилите се вече трайно в живата реч нови езикови особености, както илюстрират примери № 2 от табл. № 2 - **да**-конструкция, № 5 и № 6 от табл. № 2 - самостоятелни елови причастия в 3 л. ед. и мн. ч. и други.[23] Общото впечатление, дори на базата на подбраните с илюстративна цел примери, е , че Син, доколкото стои най-близко до оригинала на Константин Преславски, следва най-често (в сравнение с другите три преписа) книжовната традиция, завещана от Първоучителите, като допуска и част от новите, преславски особености. Разбира се, това е един въпрос, по който има още много да се каже!

Ако се върнем към данните от таблиците, вижда се, че Вн, в сравнение с Глф и Хил, съхранява в по-голяма степен езиковите особености, отразени в Син. И именно другите два преписа - Глф и Хил - показват по-категорично едно по-късно, преславско по тип, отношение към книжовния език. Предпочитанията, които Глф споделя с Хил (отразени във втората таблица), се отнасят основно до замяната на простия (асигматичен) аорист, а и на I-ви сигматичен с **-оχ-** аорист, наред с афинитета към балканския тип конструкции с предлог **отъ** + родителен падеж. Появата на **-оχ-** аорист - продуктивният тип за преславските текстове[24], като замяна на наследените от индоевропейски типове аорист, свързва по-късните преписи на УЕ, и особено Глф и Хил, с Лобковския паримейник, 1294-1320 г., създаден в резултат от по-късна преработка на първоначалния Кирило-Методиев превод (отразен в Григоровичевия паримейник, XII в.), направена в някой от преславските скриптории.[25] Наред с това Хил се разграничава допълнително и със стремежа си за точно калкиране на гръцките композита (примери № 4 и № 5 от табл. № 3)[26], както и с предпочитанието си към наложили се вече в книжовната практика словообразувателни модели (пример № 11 /формант - **ьствьнъ**/ от табл. № 3), наред със споменатите вече балкански тип конструкции с

[23] Вж. още: ***М. Тихова***. За някои езикови особености в Учителното евангелие на Константин Преславски. - В: Сб. "1100 години Велики Преслав", кн.2. Шумен. 1995: 313-333.

[24] ***Ив. Добрев***. Минало свършено време (аорист). - В: Граматика на старобългарския език. София, 1991: 292.

[25] ***А.В. Михайлов***. Опыт изучения текста книги Бытия пророка Моисея в древнеславянском переводе.Часть I. Паримейный текст. Варшава. 1912: 407-408. Виж още: ***М. Тихова***. Книгата Битие в библиотеката на цар Симеон. - В: Сб. "Преславска книжовна школа". Том 2л Шумен, 1997: 116-118, 146-148.

[26] Вж. пос. Граматика на старобългарския език...с. 528-530.

предлог **отъ** (пример № 12 от табл. № 3), с генерализирана аблативна функция, според А. Минчева[27].

Направените обобщения дават възможност за *схематично представяне на "пътя"* на преписите, разбира се - хипотетично на този начален етап на проучване:

- Синодален 262, XII в. - руският препис - е свързан с *архетип* (= А), създаден в Преслав и най-близък до оригинала на Епископ Константин Преславски

- Виенски, Cod. Slav. 12, XIV в., Гилфердингов, 32, 1286 г, РНБ и Хилендарски, 385, Атон, 1344 г. водят началото си от друг *архетип* (= А -1), който е свързан с архетипа на Син (А), но с внесени *несистемни корекции*, най-добре проявени на *лексикално равнище*. Не е изключено при архетип А1 да е ползван за сравнение друг гръцки препис на катените - с разночетения спрямо текста, ползван при самия превод (и евентуално - при архетип А).

- Свързаният с този архетип (А1) Виенски препис *се отделя като самостоятелен* от сходните си Глф и Хил, като запазва най-тясна езикова връзка със Син, т.е с архетип А.

- От същия този архетип - А1- се отделя друг препис (може би почти идентичен с Вн), в който обаче са внесени *допълнителни корекции*, но този път доста *по-системни* и насочени към приобщаване с т.нар. преславизми, предимно *на граматическо равнище* (**-ѡχ-** аорист, предложни конструкции).Този препис, различаващ се от Вн, може да се определи като *общ* за Глф и Хил *архетип* (= А2). Допустимо е при него също да има сверка с някакъв друг гръцки препис, също с разночетения спрямо основния текст на катените.

- Свързаният с архетип А2 Гилфердингов препис, *се отделя също като самостоятелен*, като съхранява основните езикови особености на архетип А2.

- От архетип А2 се обособява и друг препис, с който е свързан Хилендарският и който се превръща в негов *архетип* (= А3), с внесените *допълнителни и по-системни промени*, отново в посока към все по-налагащата се *преславска редакция* в книжнината.

Ако *обобщим* казаното, то Синодалният препис, или по-скоро неговият архетип А, "тръгва" за Русия; Виенският препис, т.е. неговият архетип, който дава най-малко разночетения спрямо Синодалния, т.е. има езиковите особености на архетип А и на архетип А1, "тръгва " най-рано за Сърбия (вероятно за някой от сръбските манастири във вътрешността на страната или за Атон). След него, също към Сърбия и вероятно - към Дечанския манастир, се "отправя" Гилфердинговият препис, или неговият

[27] Вж. посоченото вече - ***А. Минчева***. Предложните конструкции в "Шестоднева" на Йоан Екзарх…, с. 481.

архетип, свързан основно с архетип А, както и с А1 и с А2. Хилендарският препис, обособен най-късно чрез новите особености от преславски тип - архетип А3, добавени към общите - архетип А - и разширени от А1 и А2, последен "напуска" Преслав и "тръгва" към Атон.

Тези изводи са представени и чрез приложената по-долу *схема*:

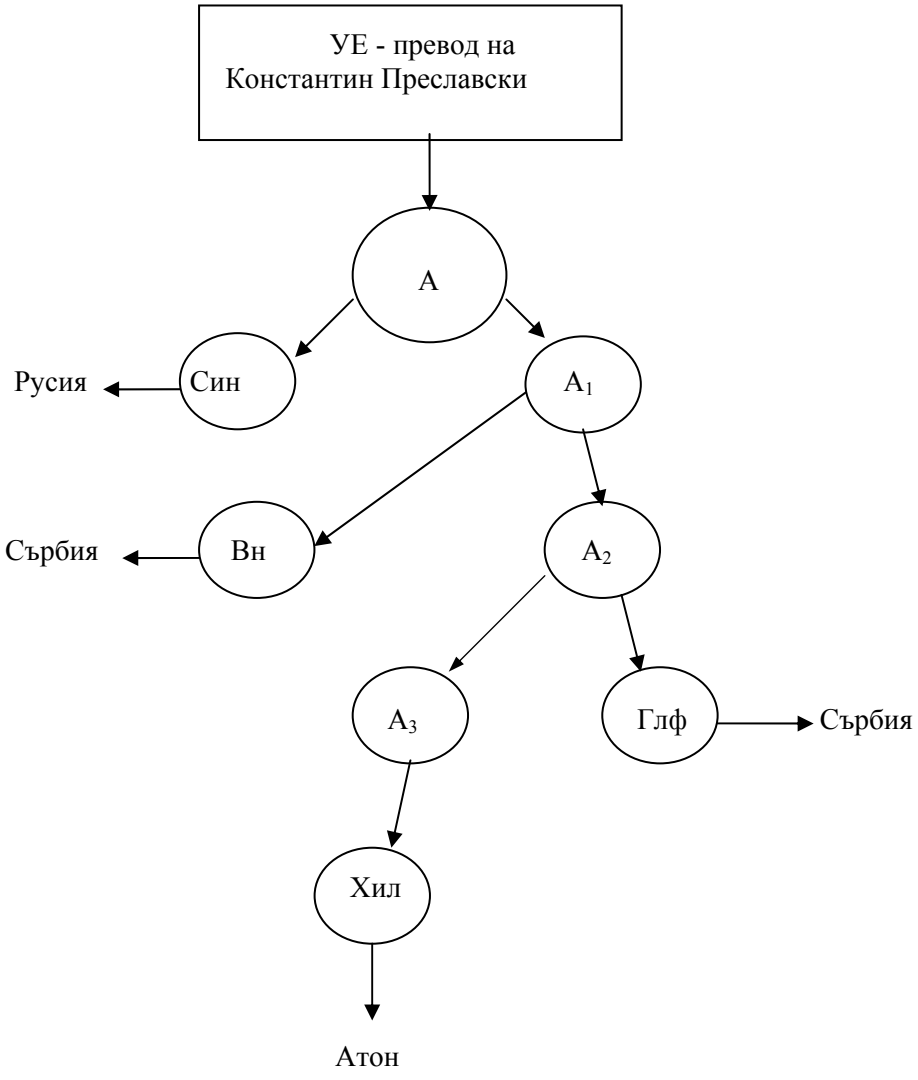

Този хипотетичен "път" на пълните преписи на УЕ се потвърждава и от казаното от Елеонора Галлучи в нейното прецизно изследване за последователността на неделните беседи в УЕ - според годишния богослужебен цикъл.[28] Според авторката Син и Хил отразяват най-ранната традиция - с две предпостни недели, докато Глф и Вн - по-късната традиция - с три предпостни недели. Наред с това е отбелязано, че в Глф и Вн се проявява по-отчетливо тенденцията към обезличаване на текста на УЕ (за което говори още А.В. Михайлов[29]), отколкото в Хил. Установено е още, на базата на *последователността на неделните четения,* че текстът на Хил съвпада почти изцяло с текста на Син и се различава от този на Глф и Вн, взети заедно.[30] Установената от Галлучи по-тясна връзка между Син и Хил - от една страна, и между Вн и Глф - от друга, се потвърждава и от анализа на разночетенията: в отделилите се по-рано от общия архетип А1 (свързан с архетип А = Син) Виенски и Гилфердингов преписи - някъде, в *друга среда* са внесени редакторски промени, които засягат текста както с оглед на т. нар "обезличаване", така и с оглед на промените, свързани с броя на предпостните недели. От своя страна Хилендарският препис се откроява не само с най-последователно въвеждане на допълнителни преславски тип езикови особености, но и със запазване непроменена връзката си със Синодалния препис по отношение последователността на неделните четива и броя на предпостните недели (общо две), т.е. Хилендарският препис наистина най-късно "напуска" Преслав.

В *заключение* трябва да се каже , че предварителните наблюдения над ограничен брой беседи и над определен брой разночетения, подбрани с илюстративна цел, оставят открит въпроса както за съотношението между отделните преписи, така и за "пътя" им напред във времето.

---

[28] ***Э. Галлучи***. Учительное евангелие Константина Преславского (IX-X в.) и последовательность воскресных евангельских чтений церковного года. - В: Palaeobulgarica / Старобългаристика, XXV (2001), 1: 3-20

[29] ***А.В.Михайлов***. К вопросу об Учительном евангелии Константина, епископа Болгарскаго. - В: Древности ТСК ИМАО, т.1, М. 1895: 90-91 и сл.

[30] Вж. пос. ***Э. Галлучи***. Учительное евангелие …, с.6 и сл.

“Učitelno evangelie “ von Konstantin Preslavski und seine Abschriften Resümee

Maria Tichova

Im Beitrag werden die Ergebnisse einer vergleichenden Untersuchung der Lesarten in den vier vollen Abschriften von “Učitelno evangelie “ des Episkopus Konstantin Preslavski dargestellt: die Synodalabschrift, 262, 12.Jh., Moskau, GIM, russische Abschrift; die Wiener Abschrift, Cod.slav. 12, 14.Jh., Wien, ÖNB, serbische Abschrift; die Gilferdingabschrift, 32, 1286, Sankt Peterburg, RNB, serbischre Abschrift und die Chilendarabschrift, 385, 1344, Athos, Chilendarkloster, serbische Abschrift. Die Besonderheiten der Lesarten bzw. das Verhältnis der einzelnen Abschriften zueinander werden in drei Gruppen eingeteilt und tabellarisch illustriert. In der ersten Gruppe werden die drei serbischen Abschriften auf Grund ihrer Gemeinsamkeiten der russischen Synodalabschrift gegenübergestellt. Unterschiede konnten vor allem in der Lexik festgestellt werden, bei einem Teil der Lexeme ist jedoch kein genauer und klarer Kommentar möglich. Die Lesarten auf morphologischer und syntaktischer Ebene weisen dagegen eine ausgeprägte Tendenz zur Annäherung an die Traditionen von Preslav auf. Die zweite Gruppe vereinigt zwei der serbischen Abschriften – die Gilferdingabschrift, 32, und die Chilendarabschrift, 385 - auf Grund der eindeutigen Beziehung zur Literatursprache Preslavscher Prägung, die in der Verwendung des sog. –**ѡχ**-Aorists und bei Konstruktionen vom balkanischen Typ **ѡтъ** + Genitiv zum Ausdruck kommt. Dagegen bevorzugen die Synodalabschrift, 262, und die Wiener Abschrift,12, den asigmatischen und den sigmatischen Aorist I neben prдpositionslose Kasuskonstruktionen. In der dritten Gruppe wird die Chilendarabschrift, 385 den anderen drei gegenьbergestellt auf Grund der zusдtzlichen systematischeren Дnderungen hinsichtlich der sich immer stдrker durchsetzenden Preslavschen Redaktion.